

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
ACADEMIE YOUGOSLAVE DES SCIENCES ET DES ARTS

RECUEIL
SUR ĐURA DANIČIĆ

Rédacteurs

ANTONIJE ISAKOVIĆ, académicien et JOSIP TORBARINA, académicien

Belgrade — Zagreb

1981

ДРАГО ЂУПИЋ

ЊЕГОШЕВ ЈЕЗИК У ДАНИЧИЋЕВОЈ СРБСКОЈ СИНТАКСИ

У многим областима српскохрватске филологије и лингвистике Тура Даничић ако није био први, а оно се може рећи да је био први по снази научних аргумената које је пружао, по дубини мисли, по улажењу у срж проблема којима се бавио. У том смислу њему припада заслуга што је, у ствари он, започео научна филолошка истраживања у Срба и Хрвата која су се брзо уврстила у европску језичку науку. Управо њим почиње плејада наших великих научних посленика у области филологије и лингвистике који су крајем прошлога и почетком овога вијека постали познати у европским научним круговима и који су наставили и на научној основи градили велико здање Вукове и Гајеве језичке реформе.

Даничићева *Србска синтакса* из 1858. године је на јужнословенским просторима усамљено дјело те врсте свога времена. Она је и данас по обиму грађе коју пружа усамљена у својој врсти. Иако обухвата само падеже, иако је рађена по методу који је са становишта данашњег синтаксичког учења застарио, она представља одличан зборник материјала за српскохрватску синтаксу падежа, наравно, и више од тога.

Своју навику да при уопштавању језичког материјала ексцерпира грађу из широког опуса писаних извора Даничић ни овдје није изневјерио. Узео је мноштво литературе аутора са српскохрватског језичког подручја, почев од најстаријих споменика, а посебно литературу насталу у XVIII и XIX вијеку. За старију литературу служио се најчешће издањима новијег датума, махом из XIX вијека, на шта га вјероватно нијесу тјерали само практични разлози.

У разматрању ове теме нас је интересовало неколико питања, међу којима и следећа:

- колико је Даничић у *Синтакси* анализирао грађу из Његошевих дјела;
- на шта Даничић из Његошевог дјела обраћа посебну пажњу: на народно или литерарно у том дјелу;
- да ли је Даничић из Његошевог дјела узимао евентуално црквено-словенизме, односно конструкције карактеристичне за црквенословенску епоху.

Од дјела П.П. Његоша Даничић је за анализу у *Синџакси* узео:

- 1) *Горски вијенац* (1. изд., Беч, 1847) — 175 примјера;
- 2) *Кула Ђуришића и чаргак Алексића* (1. изд., Беч, 1850) — 19 примјера;
- 3) *Лијек јаросџији турске* (1. изд., Цетиње, 1834) — 4 примјера;
- 4) *Слободијага* (1. изд., Земун, 1854) — 55 примјера;
- 5) *Лажни цар Шћејан Мали* (1. изд., Трст, штампано у Загребу 1851) —

211 примјера.

Укупно из Његошевих дјела Даничић је анализирао 464 примјера. Међутим, примјера је много више ако би се узели у обзир сви облици који се у појединим примјерима појављују, јер Даничић за анализу није узимао падежну синтагму већ стих, или неколико њих који чине реченицу, односно мисаону цјелину.

За анализу није узео *Лучу микрокозма* (чије је прво издање штампао Сима Милутиновић¹ у Београду 1845. године), и, наравно, она Његошева дјела која Даничићу нијесу била доступна, а то су: Његошева писма и преписка, разне биљешке, дневник и др.

Послије Вукових дјела Даничић је у *Синџакси* највише анализирао грађу управо из Његошевих дјела, а затим грађу из дјела С. Милутиновића, А.М. Рељковића итд. На неколико мјеста Даничић наводи као Петровићеву (свакако, Његошеву) *Пјеванију црногорску и херцеговачку* Симе Милутиновића. Када се има у виду да је анализирао и Његошево *Оилегало српско*, али грађу из њега није наводио као Његошеву, онда се може казати да је у својој *Синџакси* Његошу посветио заиста изузетну пажњу.

С обзиром на то да нам није намјера да анализирамо све оно што је Даничић овдје ексцерпирео из Његоша, јер то је грађа за цијелу самосталну синтаксичку расправу, ми ћемо се задржати само на ономе што нам се чини нарочито интересантним, при чему ћемо дијелом упоређивати Даничићеву класификацију са савременом и узимати из Његоша понешто интересантно што Даничић није анализирао.

НОМИНАТИВ

Даничић је из Његоша узео необичније номинативе, као:

— А како се градите *вјешџице*?, *Г. вијенац* (даље: *В*), стр. 87 (у *Синџ.* 9 — странице *Синџаксе* наводимо у загради), гдје би уз глагол *ирадиџи се*, који овдје значи *ирејивараџи се*, дошао акузатив (што код Његоша вјероватно то и јесте), или пак глагол *чиниџи се*, уз који би стајао инструментал („чинити се вјештицама“), и

— Јер послјије нас помоћи неће / *Соломуни* да се прометнемо, *Шћејан Мали* (даље: *Шћ*), 150 (9), гдје глагол *иромејнуџи се* захтијева акузатив с предлогом *у* = „у *Соломуне*“.

С овим у вези Даничић каже: „У прелазних (активних) глагола који осим четвртога падежа (*accusat.*), на који им прелази радња, имају у истом падежу и оно што радњом њиховом постаје, показује се бивање, али је подвргнуто прелазној сили глаголској... Њима дакле кад се узме прелажење тако да им оно постане подмет, на што би требало радња њихова да прелази,

¹ Н. Банашевић, *О издавању Луче микрокозма*, Наш језик, 1950, нова серија, I, 5—6, стр. 191.

онда им и ово бивање долази слободније, те и уз њих може стајати у првом падежу још која реч као прирок“ (*Синтакса*, 8).

Из ове категорије Даничић из Његоша није узео примјере какви су:

— Називљу се *цареви синови* *V*, стих 690;

— Тисућу се људи на свијету / називају *вуци* и *лавови*, *Шћ*, стихови 743—744.²

ВОКАТИВ

Даничић каже да у овом падежу ријеч показује да се зове оно што значи и наводи два примјера из Вукових народних пјесама. Даље каже да у пјесмама овај падеж често стоји мјесто номинатива и наводи четири стиха из Вукових пјесама. Из Његоша не узима примјере. Ми смо управо у овој категорији нашли неколика, па их наводимо:

— А ће био *Драшко Појовићу?*, *V*, ст. 1384;

— А жени се *Суљо барјакџаре*, *V*, ст. 1757;

— Кад то видје *босански везире*, *Шћ*, ст. 412;

— *Марковићу Лазо* с јатаганом / одсјече је (главу) вољу ораћему, *Шћ*, ст. 514—515, гдје је очито да је Његош употребио вокатив мјесто номинатива из стилско-метричких разлога, односно због броја слогова.³ Није, дакле, номинатив употребио као дозивни облик већ као субјекат и саставни дио реченице.⁴

ГЕНИТИВ

Премда је о српскохрватском генитиву писано веома много, ако изумемо о њему рад Пољака Казимира Фелешка,⁵ немамо већег монографског прегледа овог облика од онога што је о њему дао Даничић у својој *Синтакси*. Ово се посебно односи на обиље грађе о генитиву. (Даничић је у *Синтакси* овом облику посветио читавих 310 страна.)

Генитив у слободној ујошреби Даничић обрађује на цијелих 120 страна. Међу значењима која припадају посесивном генитиву Даничић наводи необичну употребу присвојних замјеница код Његоша, у примјерима какви су:

— Сви волимо погинути / но *ње* (= њено) име изгубити, *Слобођијага* (даље: *Слоб*), 15 (39);

— И планина једна другој / *њих* (= њихове) гласове предаваше, *Слоб*, 17 (40). Такав је и примјер из *Пјеваније*, коју Дан. назива Његошевом (*Синћ*, 51);

Од *ње* страха и *ње* ђенерала / сви ми зуби, *царе*, испадосхе, *Пјев*, стр. 55.

Нема сумње, ови примјери нас подсјећају на нашу старију књижевност, посебно хрватску.⁶

² Преузето из рада: Д. Вушовић, *Прилози ироучавању Његошева језика*, Јужнословенски филолог, IX, стр. 133.

³ Тако мисли и Д. Вушовић, *нав. гјело*, стр. 134.

⁴ Тако о вокативу у функцији субјекта и саставног дијела реченице говори проф. М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд, 1974, стр. 166 (даље: *ССЈ II*).

⁵ Kazimierz Feleszko, *Skladania genitiwa i wyrazen przyimkowych z genitiwem w języku serbsko-chorwackim*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970.

⁶ Уп. РЈА IV, 1922, стр. 940, гдје Т. Маретић даје примјере из старије литературе, али не и из Његоша.

С правом Даничић истиче (*Синџ*, 42) да у примјерима какви су:

- Милиј ми је него *своја* душа, *Шћ*, 151;
- *Своја* ће му вјера омрзнута, *Вук*, Пјесме; и
- Којој овци *своје* руно смета, *Вук*, Пјесме, нема мјеста замјеници *свој* (Даничић каже придјеву).⁷

Наводећи стих: Зло се трпи од страха *јореја*, *В*, 21(51), Даничић не упозорава на то да се овдје ради о *сѣраху* од *јореја* *зла* *нејо* *шијо* је оно *које се њрџи*, већ једноставно овај примјер узима као једну од потврда да други падеж може да стоји „уз реч самоставну место другог падежа уз глагол” (*Синџ* 51).

Ми бисмо данас морали напоменути да су односи у примјерима какви су:

- И сад дрктим од *њејова сѣраха*, *В*, 53(53), гдје Даничић као да анализира само замјеницу;
- Без *џиџања џвоја* ал’ *Лимова*, *В*, 73(52);
- без *џиџања сулџанова*, *Слоб*, 37(52) и сл. — синтаксички „немогући“, да су направљени из стилских разлога, ритам стихова их је диктирао. Тако би у првом примјеру мјесто синтагме „*њејова сѣраха*“ именица била у ном. („страх“) а замјеница у ген. с предлогом *од* („од њега“), па бисмо имали синтагму „*сѣрах од њеја*“; у другом примјеру мјесто „*џиџања џвоја* ал’ *Лимова*“ имали бисмо „*питати себе* или *Лима*“; у трећој мјесто „*Без џиџања сулџанова*“ имали бисмо „*питати сулџана*“, премда су данас и овакве конструкције обичне.

Код Његоша имамо случај да испред генитива материје не стоји предлог *од*:

- Грло јој је *чистја филџиша* (од чиста), *В*, 74(60), али таквог изостављања предлога *од* код аблативног ген. у Његошевом дјелу имамо на више мјеста:

- Нађено је *граже нејубљена*, *В*, ст. 777;
- *Љејша сунца, зоре и мјесеца*, *В*, ст. 924;
- Али духом много *нижи мене*, *Луца*, Пј. IV, ст. 45.

Даничић каже „У старим књигама а по њима гдешто и у новијим стоји други падеж уз придеве кад се њима пореди“ и наводи: Развеза је боља *слабе везе Шћ*, 154(131), Ал’ слободу *јаве гражу*, *Слоб*, 205(131), Да ти рану ту душевну / *смрџи шежу* извидамо, *Слоб*, 166 (131).

У примјерима:

Колико је *мора* и *џриморја* / *равне Босне* и *Херцеговине* / све је облак притиска једнако, *В*, 6(64) — не ради се о партитивном генитиву, о дијелу површине, већ о цијелом обухватању одређеног простора, дакле — ријеч ће бити о објекатском генитиву. Јер, облак није притискао само дио приморја и Босне и Херцеговине, већ цијело приморје и цијелу Босну и Херцеговину, наравно — Његош мисли о оном дијелу који се види са Ловћена. Сасвим је друго значење генитива у другим примјерима које у ову категорију увршћује Даничић, као:

- С мало *хране* а још мање *џраха*, *Шћ*, 128(66);
- Облаци се *мрачној дима* / над слободном гором шире, *Шћ*, 102(73), гдје је ријеч о дијелу нечега.

⁷ Уп. слично мишљење М. Стевановића у расправи *Упошреба заменице свој*, *Наш језик*, 1950, нова серија, II, 1—2, стр. 9—25.

Даничић у стиховима:

— Скочи с мјеста четрнаест ноћа / а из њрке двадест и четири / по три коња зајона прескочи, *В*, 80 (ст. 1976—1978) — анализирајући ријеч *зајона*, говори о количини, о ген. којим се означава количина. Овдје је, међутим, ријеч о облику *зајоне*, са начинском нијансом (уп. *зајрке*, *њрке* и сл. у говорима Црне Горе), или пак о конструкцији *из зајона*⁸:

Интересантан је облик *сиа* у стиховима:

— Четири *сиа вишезова* / излећеше из *зајвора*, *Слоб*, 74(79). Даничић анализира само ријеч *вишезова* као дио количине одређене бројем, а не говори о генитиву броја *сио* — *сиа*, гдје је *сио* добило наставак *-а* „из дуала именица мушког рода“⁹:

Његош понекад употребљава тзв. словенски генитив мјесто обичнијег акузатива у говорима Црне Горе:

— Видите ли *оноја кадије*, *В*, 75(116), гдје би могло да стоји „*оноја кадију*“, или:

— *Зла мрзnome чинит'* не можемо, *В*, 88(121) „*Зло мрзnome...*“

Први од горе наведених примјера захтијева акузативски однос јер се не ради о одричном глаголу који је карактеристичан за словенски генитив као допуну глаголу.¹⁰

Генишив с *предлозима* Даничић је у *Синтакси* обрадио исцрпно.

Уз генитив Његош понекад употребљава предлог *ближе* и онда када би овај предлог боље стајао уз датив. Рецимо:

— Ми смо Срби *ближе раји* / него *мира* у *ири иуја*, *Слоб*, 209(139), гдје би стари генитив *раји* био „нормалнији“ као датив *рају*, док би ген. *мира* прешао у датив *миру*.

Цио низ конструкција генитива с предлогом *до* Његош употребљава у значењу изузимања (у каквим конструкцијама у књижевном данашњем језику стоји предлог *осим+генишив*):

А они су листом празноруки / сви *до њоја рускоја иринција*, *Шћ*, 142; Нико не зна *до нас* да је оно, *В*, 88; И бог знаде *до њебе самоја* / је ли ико ту жив претекао, *В*, 113; Ко је икад на свијет дочека / а од ђеце једне распуштене / штогод друго *до вјечитје муке* (гдје синтагма „до вјечитје муке“ може бити и акузативска), *Шћ*, 96; Нејма цара *до једноја цара*, *Шћ*, 46. Сви примјери су узети из Даничићеве *Синтаксе* (стр. 162—163). Очито је да је Даничић направио омашку када је у ову категорију уврстио примјер: А да што је свијет *до ирија*, *Шћ*, 160 (Синт. 163), јер се ради о акузативској синтагми.

Конструкције генитива с предлогом *од* имају веома много значења, али су и код Његоша најчешће аблативна. Даничић тих значења и наводи највише, али даје и примјере временских, узрочних и других. Неке од конструкција које наводи Даничић да нијесу стихови у питању, вјероватно би и код Његоша другачије изгледале:

— Бјеше човјек те *од средње руке*, *В*, 64(241), гдје се ради о номинативу „*осредњи човјек*“;

— Није само он *од њоја њосла* / него га је бог за свашта дао, *Шћ*, 107(246), гдје се ради о акузативу са предлогом *за* — „за свашта“. Исти је случај и са

⁸ Речник САНУ овај стих даје као примјер за прилошку службу ријечи *зајон* и упуњује на *зајоначке*, РСАНУ 5, стр. 634.

⁹ РЈА XVI, стр. 591.

¹⁰ Уп. сличну дефиницију у *ССЈ* II, стр. 196.

примјером: На мору је *од свашѿа мајстѿора*, гдје се ради о акузативу „мајстори за све“ или „за свашта мајстори“.

У примјеру: Причај штогод, Драшко, *од Млеѿаках*, *В*, ст. 1400(250), Даничић говори о потицању „из Млетаках“. Међутим, рекло би се да Његош овдје тражи да Драшко прича *ѿонешѿо о Млецима*, дакле могао би да буде партитивни генитив, а потицање „из Млетаках“ се односи на локатив — „о Млецима“. Дакле, има и потицања, али је акценат на причању *о нечему* (не о свему) што је у вези с Млецима.

И у примјеру: На четири краја *од свијеѿа*, *Шћ*, 134(253), за који Даничић каже да значи потицање (синт. „од свијета“), мислим да се ради о потпуном обухватању, што значи о сва четири краја свијета у цјелини, или о генитиву у слободној употреби. Јер није ријеч *о неком дијелу свијеѿа* већ о свим крајевима.

У примјеру: Зарећи се *ни од шѿа* не треба, *Шћ*, 75(259) Даничић говори о одмицању, одвраћању. И овдје је ријеч о ген. у слободној употреби — „не зарећи се ничега“.

Даничић о потицању говори и у примјеру: Не даде му црни ђаво / починуту и сјест' с миром / *од крилаѿе срѿске земље*, *Слоб*, 151(260). Ту је, међутим, јасно изражен узрок, он као потицање. У овакве примјере Даничић увршћује и овај: *И од суза жалосѿнијех* / своја лица осушиле, *Слоб*, 78(263). Треба рећи да се и ту ради *о узроку*. Јер, лица нијесу *ѿочишћена* (или *очишћена*) од суза, већ су сузе узрок да се лица *смежурају, осуше* — како народ каже.

У примјеру: А за што смо оно учинили / *ода шѿа* се хоћемо бојати, *Шћ*, 149(263), гдје Даничић каже да се у „ода шта“ говори о потицању, мислим да је ријеч о објекатском генитиву.

У примјеру: Чисти авдес и чисто клањање / *од ѿѿа* су најпречи л'екови, *Шћ*, 161(264), рекло би се да се такође ради о објекатском генитиву, тј. ради се, у ствари, о објекатској реченици, о правом објекту, дакле о акузативу „то су прави, најјачи љекови“, што Даничић не наглашава.

Од конструкција генитива с другим предлозима навешћемо само неке примјере:

Око+ѿен.: *Око њеѿа* (цефердара) руке не превијаж, *В*, 115(269). Конструкција би одговарала локативском односу — „о њему“, „на њему“; *Око шѿа* се на станак покласмо *В*, 15(270), ријеч је о објекатском генитиву узрока, гдје *око шѿа* значи *збој чеѿа*;

У примјеру: Што нам треба нечесова дружба / са Московом *из ѿреко свијеѿа*, *Шћ*, 143(284), испред предлога *ѿреко*, који означава кретање по горњој површини нечега, додат је предлог *из*, чиме је предлогу *ѿреко* дао своје аблативно значење (потичање по мјесту).

Даничић наводи и примјере генитива са предлозима: *осим, ѿрије, ѿреко, ѿрема, ѿрошѿив, ѿуш, раѿи, с, сред, у*, док нема примјера са предлозима: *ѿоред, ѿолат, ѿослѿје, разма, кром, мјесѿо, ниже*.

Интересантна је код Његоша употреба *с* са генитивом у мјесном и временском значењу:

— Да покори ломну гору Црну / сву колику *с мора* на Морачу, *Шћ*, 74(301);

— *С гјеѿињсѿѿа* сам у двору поднивлѿен, *Шћ*, 90(304).

Необични су за Његоша примјери конструкције *у+ѿен.*:

— *У мене* је срце милостиво, *Шћ*, 94(310), о чему Даничић говори као о дионом генитиву. За Његоша би обичније било да је рекао — „ја имам“ мјесто „у мене“;

— У *шебе* нас јесте омразило, *Шћ*, 46(314). У говорима Црне Горе које називамо зетско-подловћенским ова конструкција би се мијењала у конструкцију типа „код тебе“, или би се мисао исказала слободним дативом: Омражени смо *иш*

ДАТИВ

За *гайив* у слободној *ујошреби* Даничић каже: „У трећем падежу реч показује да нешто ступа у везу с оним што она собом значи: кад се *иде кући*, ходу је крај у кући, по чему се довољно може разумети речена свеза“ (*Синџ*, 321).

Сви примјери које је узео из Његоша су обични. Чести су енклитички облици замјеница: *има*(=њима), *иш*(=теби), *му*(=њему) итд.

Необичније су за Његоша слjedeће конструкције:

— Јер су својим привикли *јорама*, *Шћ*, 77(344), којој би добра замјена била конструкција *на+асс* — „на своје горе“;

— Живјет’ *му* је док је мене драго *Шћ*, 58(358), гдје би се субјекат *му* морао замијенити номинативом *он* а инфинитив би добио форму футура — „живјеће“.

Од примјера *гайива* с *прегложима* које Даничић наводи из Његоша интересантан је само овај:

— Каква је средства *јрошиву Шћејану* употребљавала, *Шћ*, II(374), гдје је с дативом употријебљен предлог *јрошив* који данас стоји у конструкцијама с генитивом. Даничић даје двадесетак примјера оваквих конструкција, махом из старије литературе.

АКУЗАТИВ

Акузативу је Даничић посветио 177 страна своје *Синџаксе*, од чега акузативу у слободној употреби 41, а остало акузативу с предлозима.

Од тридесетак примјера *акузайива* у слободној *ујошреби* које је узео из Његоша скренућемо пажњу само на неколико примјера гдје је по Даничићевом мишљењу акузатив употријебљен мјесто генитива. То су:

— Стани смијех *везирске рицале*, *Шћ*, 63(407), Стаде писка *јagne калуђере*, *Шћ*, 29(407), Фиска стоји *младе убојнике*, *В*, 105(407). Даничић каже да у народу у оваквим примјерима имамо генитив. У неким крајевима да. Међутим, у Катунској нахији и Црној Гори Његошевог доба то није било тако. Његош је овдје тачно нијансирао значења и употријебио облик који је истовремено и народни и књижевни.

Даничић исто тако за примјер: Жалије му *снахин вјенац* било / него *главу* свог сина Андрије *В*, 51(407) каже: „мислим да грешком стоји четврти падеж место другог“. Даничић би био у праву да су стихови Његошеви рађени искључиво по клишеима народних епских пјесама, међутим — његови стихови, премда представљају врхунац народне поезије, ипак нијесу исто што и народна епска поезија.

Забилежили смо један интересантан примјер:

— Не плач’, мајко, *дилбер Файиму*, *В*, ст. 1885. Данас је уобичајено да објекат у акузативу уз неке непрелазне глаголе стоји у неком другом падежу, односно глагол захтијева другачију рекцију. У горњем примјеру аку-

затив данас захтијева или други глагол („не оплакуј дилбер Фатиму“, рецимо), или пак генитив са предлогом *збој* („не плачи због дилбер Фатиме“).

Акузатив с њредлозима. Акузатив с предлогом за у пренесеном значењу: — Ето писмо, па сад пут за уши, *В*, 45(417).¹¹

У Његоша се мјесто *кроз* јавља предлог *чрез*: Ако боли вас подруга грдна / која паде на свијетло име / *чрез нишишавца овој самозванца*, *Шћ*, 136(458). Овдје *чрез*+асс има узрочно значење (самозванец је узрок подруге).

Даничић не помиње могућност инструменталне конструкције у примјерима какав је овај:

— Да договор *међу се* имате, *В*, 90(459), гдје се ради о конструкцији *међу собом*. М. Стевановић каже да ту не знамо да ли је ријеч о инструменталу или о акузативу.¹² Даничић (*Синић*. 459) каже да с овим предлогом ријеч у акузативу показује да су ствари које та ријеч значи са сваке, или барем са двије стране мјесту ка којем се што примиче или је само управљено.

Скренућемо пажњу и на Његошеве конструкције акузатива са предлогом *на*. Даничић наводи примјере:

— И ће олтар *на исџок* окренут, *В*, 96(490);

— А грактаху *на јаша* вранови, *В*, 68(502);

— *На хиљаде* падоше јунаци, *Шћ*, 118(502);

— Па кад ми је које за потребу / испојем га ка пјесну *на усџа*, *В*, 85(506), *Духовнице*, све *на усџа* причај *Шћ*, 109(506), Ти *на усџа* поздрави везира, *Шћ*, 147(506);

— Па пречишћаш свијет *на решџо*, *В*, 103(508);

— *На ујака* Ђуро налицише, *Шћ*, 131(510);

— Сакуп овај *на зло* не приличи, *Шћ*, 14(510).

У првом примјеру мјесто акузатива приличнија би била конструкција *к* или *њрема*+*гаџив*; у другом би била одредница *мнојо*+*јен*. („много вранова“); у трећем би био слободни генитив („хиљаде јунака“); у четвртом, петом и шестом примјеру конструкција „на уста“ одговара одредницама: *јошјуно*, *нејосредно*, *дирекјино* или сл.

Синтагма *на решџо* значи „у *гешаље*“; синтагма *на ујака*=дат. „ујаку“, а синтагма *на зло*=слободном дативу „злу“.

Умјесто конструкције *на сваки начин*, код Његоша налазимо „под свакоји начин“: Они хоће *јод свакоји начин* / да им свијет буде пеливаном, *Шћ*, 167(527).

Даничић каже да је конструкција *у*+асс исто што и *из*+*јен*., само што је у акузативској конструкцији примицање а у генитивској одмицање (*Синић*. 530). Његошев примјер: Они жене *у чељад* не броје, *В*, 70(534), то, међутим, не потврђује. С друге стране, и конструкција типа *У малу се глаку* не искласмо, *В*, 14(540), гдје је ријеч о вези *збој*+*јен*. („због ситнице“), то негира. У примјеру Па с' *у вино* куну четобаше / својим здрављем и својим оружјем, *Лијек*, 2(549), имамо конструкцију *у*+асс која је исто што и инструментал у слободној употреби („Па се *вином* куну четобаше...”). У оваквим случајевима су, вјероватно, посредници били стилски разлози, јер је пјеснику инструментал био потребан у сљедећем стиху („својим здрављем и својим оружјем“).

¹¹ Уп. тако и у савременом језику, *ССЈ* II, стр. 418.

¹² *ССЈ* II, стр. 451.

ИНСТРУМЕНТАЛ

„Реч у овом падежу показује оно што сама значи мицању пут или простирању место“, каже Даничић (*Синџ*. 553). Потврду за такво значење код Његоша налази у стиху: Разлећ ће се Турском плачи, *Шћ*, 43(553), гдје се заиста ради о „простирању место“, како Даничић каже, тј. о просекутиву. Остали примјери које наводи из Његоша за значење „мицању пут или простирању место“ не одговарају, или макар не у цјелини, датој класификацији. Рецимо: Што се *сйарцем јаднијем* брукате (=брукате старца), *Шћ*, 94(565), или из *Пјеваније С.М.С* коју узима као Његошове дјело: Што се *мрџивим* гријешиш *хајдуком* (—гријешиш се о њега мртвога) (*Синџ*. 654), или: Нека знате каква је подруга *нашом мајком црквом православном*, *Пјев* (*Синџ*. 565). Очито је да примјерима ове врсте овдје није мјесто. То су социјативи¹³ (код Његоша без предлога *с*, што је дошло утицајем пријезерских говора — Ријечка нахија, Црмница, Цеклин). Ове примјере Даничић је помијешао са оруђником какав се налази у стиховима из Вукових нар. пјесама: А игра се *злајним буждованом*, Па се игра *јабуком* од злата и сл.

Даничић даље каже: „Тако и овде стање вршећи се прелази преко онога што од њега постаје или од чега оно постаје“ (*Синџ*. 566). Наводи даље, између осталих, и примјере из Његоша:

- Трагови му смрде *нечовјестивом*, *В*, 44(567);
- *Некрићу* се горе усмрђеше, *В*, 11(467);
- Нека Осман *злбом* дише, *Шћ*, 42(567);
- Не разлежу *рајнијем клицима*, *В*, 11(568);
- Те *одзивом* брдо узјечало, *В*, 105(568), или:
- Моје племе *сном мрџивијем* спава, *В*, 25(68).

Јасно је да се овдје ради о значењу тзв. спроводничког инстр. и инстр. омогућивача.¹⁴

Необичан је инструментал у примјеру: Да им покор Турци плате / *Ћу-џрипићем* учињени, *Шћ*, 106(571), гдје је Његош употрежио инструментал из стилских разлога.¹⁵ Иначе, овдје би одговарао облик номинатива — субјекта у зависној реченици („покор . . . који је учинио *Ћурипић*“). Овај примјер Даничић узима као *пасивну форму* у којој радња изречена прелази преко онога ко би је вршио да је у активној форми. Даничићева квалификација значења у ствари је тачна, он јасно види да се ради о *субјекци* у зависној реченици.¹⁶

У примјеру: И осталу женску чељад/војска *ројсџивом собом* узне (Дан. није подвукао инстр. *собом*), *Слоб*, 51(576), очекивали бисмо као нормалну конструкцију у+acc („у ропство“).

Уз Његошев примјер: Војска *іазом* прегазила *Слоб*, 97(675), и сличне, Даничић каже да многе ријечи стоје у овом падежу које осталих падежа немају. Такве су синтагме: *шайајом* збори, *дигнуће іредом* (=узгред), *іеком* тече, *ірком* трчи и сл. (Даничић даје синтагме у реченицама). Све су то инструментали у функцији одредбе (за начин).¹⁷

¹³ Уп. М. Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*, Београд, 1954, Посебна издања САН, књ. ССХVII, стр. 171.

¹⁴ *Исјо*, 8—17.

¹⁵ В. код М. Ивић категорију тзв. привидно-спроводничког инструментала, *нав. гјело*, стр. 134.

¹⁶ „Улогу правога вршиоца носе самоактивни појмови . . .“, док је субјекат „ја“ утолико вршилац што „самоактивни појмови“ врше глаг. радњу за њега, у име њега. М. Ивић, *нав. гјело*, стр. 34.

¹⁷ М. Ивић, *нав. гјело*, стр. 243—244.

Интересантни су и примјери за које Даничић каже (*Синић*. 578) да се у њима ради о *прироку у инструменџалу*,¹⁸ гдје инструментал значи „оно о чему се говори с оним што се у природу о њему каже, уз глаголе . . .“:

бити:

— Он ће *другим* бити *Скендербегом*, *Шћ*, 108(578),

— *Посиљом* им бјеше слатко/њевна трава и цвијеће *Слоб*, 24(576); *иосијати*, *насијати*, *осијати*, *сијати*:

— Постадоше лафи *рајтарима*, *В*, 10(579), гдје је асс прешао у инструментал,

— Размисли се може ли и како / Црногорац другојачи бити / и остати *иравим Црногорцем*, *Шћ*, 89(579);

чинити се, *иџорити се*, *иџврћи се*, *иџромејнуити се*, *иџројурити се*:

— *Живином* се сваком промећемо, *В*, 88(580), гдје је конструкција у+асс прешла у инструментал у слободној употреби,

— Да се Турци *иџеђу* прометну, *Шћ*, 87(580), гдје је такође конструкција у+асс дала инструментал у слободној употреби. Конструкција је необична и вјероватно ју је пјесник направио ради десетерца, јер констр. у+асс не би била добра.

Природнији су примјери из ове категорије, какви су:

— Те се звати *Србином* не хоће, *Шћ*, 132(580), што је исто као и „Неће да се зове Србин“.

— И назва се *Шћепаном малијем*, *Шћ*, 95(580), што је равно номинативу „Шћепан Мали“,

— Да се каже *царем русинскијем*, *Шћ*, 38(580), гдје је такође ријеч о номинативу „цар русински“.

Даничић каже (*Синић*. 582) да у INSTR. долазе и причорки додаци, па даје из Његоша примјере:

— Скендербег је срца Обилића / ал' умрије *иџужним изнаником*, *В*, 2(583),

— Ђе је зрно клицу заметнуло / онђе нека и *иџодом* почине, *В*, 23(583),

— Четврти му *робом* служи, *Слоб*, 210(583). У свим овим примјерима у прозном језику нормално би био употријебљен акузатив са претходном одредницом „као“ или сл., чиме би се означавало стање, што значи да се ради о инструменџалу у функцији одредбе.

Инструменџала с иџедлозима у Даничићевој *Синџакси* нема много. Посебно нема много примјера који би захтијевали коментар, сви су углавном добро разврстани. Изузетак су неке конструкције *иџод+инстр.*, као:

— Оно бјеше јунак *иџод крилима*, *В*, 79(592). Даље Даничић овдје наводи примјере из Вукових пјесама, као: *иџод оружјем* за совре сједајте; све коњици *иџод бојним коиљима*; *иџод иџерјем* јунаци; *иџод вјенцем* дјевојка и др. Примјери су слични један другоме, но не одговарају Даничићевој класификацији. Мјесно значење у оваквим синџамама је изгубљено, ту су означени „услови, *околносџи* у којима се врши оно што се казује глаголом дотичне синџаме“.¹⁹ Јунак „под крилима“ је човјек храбар и хитар као соко, отуда и асоџиџација на крила.

Даничић није скретао пажњу на примјере неправилне употребе инструментала код Његоша, какав случај имамо у стиху: јер ти често идеш *међу њима* *В* (ст. 2208), што је особина зетско-подловћенских говора којима је Његош припадао.

¹⁸ Уп. код М. Ивић тзв. предикативни инструментал, *нав. дјело*, стр. 147—158.

¹⁹ *ССЈ II*, стр. 458.

ЛОКАТИВ

Даничић је само из *Горској вијенца*, да не помињемо друга Његошева дјела, узео 48 примјера за акузатив, од чега 13 без предлога а 35 са предлогом (са предлогом у свега 5 примјера), а за *локатив* укупно 5 примјера, од којих ниједан са предлозима у или *на*. То значи да је сасвим схватио Његошево мијешање глаголске рекције везане за предлоге у и *на* с акузативом и локативом. Зато ћемо овдје дати неке напомене о томе. Нијесмо анализирали сва Његошева дјела из којих је Даничић узимао материјал за *Синтаксу*, већ смо се задржали само на *Горском вијенцу*. У том Његошевом дјелу има 138 акузативских и локативских синтагми, од чега је 88 акузативских са локативским значењем. Његош је, наиме, скоро досљедно писао локатив уз глаголе мировања са предлозима *на* и *у* у дијалекту, тј. као акузатив. Врло ријетко је употребљавао локативску конструкцију, а ако ју је и употребљавао, то је чинио најчешће због броја слогова у стиху или уопште из стилских разлога.

Даничић је из Његоша дао два примјера конструкције *у+loc*, гдје говори о мјесном значењу („опкољено може што бити и радњом и стањем и другим чим умним“, каже он) и наводи примјере:

— У *писању* штеде се ријечи, *Шћ*, 109(640), што је једнако конструкцији *при+loc* („при писању“), или временској синтагми „кад се пише“;

— У *какој* га налазиш *кривици*, *Шћ*, 154(640), гдје је ријеч о околностима („што ти је крив“, „што је крив“).

На другој страни, имамо примјере употребе локатива мјесто акузатива:

— Да ли ово светковање није / *на кому* си сабра Црногорце, *В*, ст. 93—94,

— ... да главаре браће истурчене / дозовемо на *ојшћему скују*, *В*, ст. 678—679,

— Паде на њем клетва бесчистија, *В*, ст. 2344,²⁰

— Мало ко нам у *јомоћи* дође, *В*, ст. 2715.

Очито је да су сви примјери изузев првога дати овако због броја слогова у стиху. Међутим, Његош би, вјероватно, нашао могућности да ријеша број слогова и исправним обликом да је водио рачуна о разлици између локатива и акузатива.

О локативским конструкцијама са другим предлозима даћемо неке напомене.

Конструкције локатива с предлогом *о* Даничић посматра само са становишта мјеста (*loc*) и обузимања „горњим дијелом“. Тако узима из Његоша 6 примјера и на самом почетку даје примјер: Но ти глава сад *о концу* виса, *Шћ*, 35(620). Он овдје не говори о пренесеном значењу оваквих конструкција („бити у опасности“).²¹ Остали примјери су обичнији, али скоро ни у једноме се не ради о мјесном значењу, изузев у примјеру: Објесио пушку *о рамену*, *В*, 15(621).

Конструкције у примјерима:

— Траг *јо ирају* њему погинуо, *В*, 19(624),

— Да их народ *јо ирсју* кажује, *В*, 99(628) — исто су што и *за+instr.* у првој („траг за трагом“) и слободни инструментал у другој („прстом“).²²

²⁰ Види облик њем у РЈА IV, стр. 942.

²¹ Тако је и у савременом језику, уп. ССЈ II, стр. 485.

²² Тако о овој конструкцији говори и М. Ивић у раду *О иредлоју јо у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог, 1952, XIX, 1—4, стр. 182. За наш други примјер „по прсту“ М. Ивић каже да се ради о замјени „уместо инструментала средства“, *нав. дјело*, стр. 188.

У примјеру: Ал' судбе се *по вјејѝру* окрећу, *Шћ*, 20(629), имамо конструкцију која би се у прозном казивању највјероватније замијенила конструкцијом *према+loc* („према вјетру“). Овдје се ради о функцији посредништва.²³

Даничић каже да у седмом падежу ријеч с предлогом *при* показује што и у генитиву с предлогом *код*, или *крај*, или *пored*, а говорећи о пренесеном значењу, о преношењу овог значења „на радњу и на стање“, даје примјер: Што зборите, јесте ли *при себи*, *В*, 33(634), гдје се износи стање. Ту увршћује и примјер: Да причамо снове *при крећању*, *В*, 97(635), гдје је очито да се код Његоша ради о временском значењу.

ЗАКЉУЧАК

1. Даничић је у својој *Синтакси* ексцерпирео највећи дио Његошевих дјела и у том погледу дао је обимну грађу синтаксе падежа из тих дјела.

2. Према примјерима које даје из Његошевих дјела да се закључити да је Даничић из тих дјела узимао углавном оно што је литерарног карактера. Међутим, из Даничићеве анализе Његошеве синтаксе падежа уочљива је дијелом и синтакса говора који су окруживали Његоша, првенствено катунских, ријечких и црмничких.

3. Из анализе примјера које Даничић даје у *Синтакси* не види се да је посебну пажњу обратио на црквенословенизме или конструкције карактеристичне за црквенословенску епоху.

4. Даничић је из Његоша ексцерпирео углавном сву ону грађу која је синтаксички била интересантна у вријеме када је Даничић радио ово дјело.

5. Даничићева анализа синтаксе падежа у Његошевим дјелима показује потребу суптилније анализе тих дјела са становишта и синтаксе падежа, и синтаксе глагола, а и Његошевог језика у цјелини, што се у периоду последије излажења Даничићеве *Синтаксе* само дјелимично постигло.

Драго Чујић

ЈЗЫК НЕГОША В СЕРБСКОМ СИНТАКСИСЕ ДАНИЧИЧА

Резюме

Работая над „Сербским синтаксисом“ Джура Даничић пользовался многими письменными источниками на сербскохорватском языке, начиная с летописей XII века. В частности, самым богатым источником была литература XVII—XIX веков на сербскохорватском языке. Даничић включил туда и труды Петра Петровича Негоша — автора известного *Горного венца* и *Луча микрокосма*. Для своего анализа Даничић использовал произведение *Горный венец* (I-ое издание, вышедшее из печати в Вене в 1847 году), затем

²³ Уп. М. Ивић, *нав. гјело*, стр. 187.

произведення *Кула Буришића и чардак Алексића* (*Башня Джуришича и терем Алексића*, I-ое издание, Вена 1850 г.), *Лијек јаросјии ѿурске* (*Лекарство от ярости турецкой*, I-ое издание, Цетинье 1834 г.), *Свободијага* (*Свободияга*, I-ое издание, Земун 1854 г.) и *Лажни цар Шћейан Мали* (*Самозванец Степан Малић*, I-ое издание, Триест, напечатано в Загребе в 1851 году). Из этих произведений Даничич взял 464 примера. *Луца микрокозма* и некоторые другие произведения Негоша, которые ему не были доступны („Л.М.“ — первое издание, Белград 1845, переписка, дневник, разные записи) Даничич не использовал в своем анализе. На основании материалов, послуживших для работы над Синтаксисом ясно видно, что Даничич начал пользоваться произведениями Негоша сразу же после Вука Караджича, т.е. народной литературы. А это значит, что Даничич считал Негоша исключительной личностью в литературе на сербскохорватском языке.

Из произведений Негоша Даничич берет самые важные по его мнению примеры для синтаксиса падежей литературного языка, хотя не может преодолеть желание показать и специфические конструкции склонения, характерные для народного говора среды в которой жил Негош (Катунской, Риекской и Црмницкой нахии (области) в Черногории), и которые сильно повлияли на Негоша и его творчество. Принимая во внимание церковный сан Негоша в его языке вполне закономерно отражаются особенности церковнославянского языка. Даничич анализирует и эти языковые конструкции.

Анализ синтаксиса падежей данный Даничичем на базе произведений Негоша хотя по методологии несколько архаичный, может и сейчас послужить с пользой при изучении языка Негоша. Одновременно этот анализ указывает на необходимость ускорить работу по изучению языка Негоша в целом. Немало написано работ о языке Негоша, в частности о языке *Горного венца*, но несмотря на это одной из первоочередных задач сербскохорватских филологов должна быть монография языка этого *пустынника с Ловчена*.